

ג. קטע חדש מירושלמי, ביכורים

חשיבותו של קטע ירושלמי, ביכורים, מאוסף ז'נבה נובעת כבר מכך שעד לגילוי האוסף לא עלתה מהגניזה הקהירית כל עדות נוסח מירושלמי מסכת ביכורים. תוצאות ההשוואה של קטע הגניזה מז'נבה עם כ"י ליידין (=כ"ל) [שהוא, מכתבי היד, עד הנוסח היחיד במקום זה¹], מראה שהקטע שומר לא רק על לשון ארץ ישראל מקורית, אלא הוא עדיף על כ"ל גם בתוכן.

כ"י 6

ירושלמי, ביכורים ב, א (סד ע"ד)

1. ו[אס' לזריק² פתר לה בפחות מכשיעור והן נכסי כהן³ ר' בא ר' חיייה בש' ר' יוחנן לך [נתתיו למ] שחה⁴ לגדולה לסיכה להדלקה הייתי או' בין טמאין בין טהורין ר' אבהו בש' ר' יוחנן [לא בערתין] מ'מ' בט'⁵ אתה מבעיר תרומה בטמאה(.) ר' זירא בש' ר' אלעזר מנ' למעשר שני שנטמא [שאינן מדליקין] בו ת'לי לא בער' ממ' בט'⁶ ראוי לפדותו ולאכלו ות אמ' הכן לא אתיא אלא אי בלקוח
5. [בכסף מעשר] שנטמ' אמ' ר' יודן אף בביכורין שנטמו דב' הכל הרי בתרומ' וביכורין מה שאין כן [במעשר תמן] תנינן⁷ נוטלין לידיים לחולין ולמעשר ולתרומה ולקדש מטבילין(.) תמן⁸ אמ' מעשר [טעון רחיצה וה] כה אמ' לא הא דאמ' טעון רחיצה כרבנין הא דתמר אין טעון ר' מאיר תמן תנינן⁹ [כל הטעון ביא] ת מים מדב' סופ' מטמא הקודש ופוסל התרומה ומותר במעשר וכחולין דב' ר' מאיר [וחכמים אוסרין במ] עשר ולא שמיע דאמ' ר' שמואל מהו וחכמ' אוסרין במעשר נפסל גופו מלוכל במעש'
10. [מיי כדון הן ד] תמר המעשר טעון רחיצה ברוצה ליאכל הן דתמר אין טעון ברוצה ליגע לא הוא [רוצה ליגע הן] רוצה לאכל אלא מש' נטילת סרך והתנינן¹⁰ תרומ' ויש בתרומ' נטילת סרך אלא [בחולין שנעש] שו על גב הקודש וחולין שנעשו על גב הקודש ליו כחולין הן תפתר או כר' שמעון [דת]ני ר' שמע' אמ' מש' ר' מאיר הידיים תחלה לחולין¹¹ ושניות לתרומה(.) אי כר' אלעזר בר' צד' [דתנינן תמן]¹² וחולין שנעשו על גב הקודש ש'ה'י א'לו כ'חולין [ר' אלעזר בר' צדוק או'] ה'י אלו כתרומ' לטמא⁷

1 בכ"י וטיקן 133 לירושלמי, סדר זרעים (ומסכת סוטה) אין תלמוד למסכת ביכורים.

2 משנה, ביכורים א, א.

3 שם, שם.

4 במדבר יח:8.

5 דברים כו:14.

6 שם, שם.

7 משנה, חגיגה ב, ה.

8 שורות 6-14: 'תמן' ... לטמא, ירושלמי, חגיגה ב, ה (עח ע"ב) (790).

9 משנה, פרה יא, ה.

10 משנה, חגיגה ב, ה.

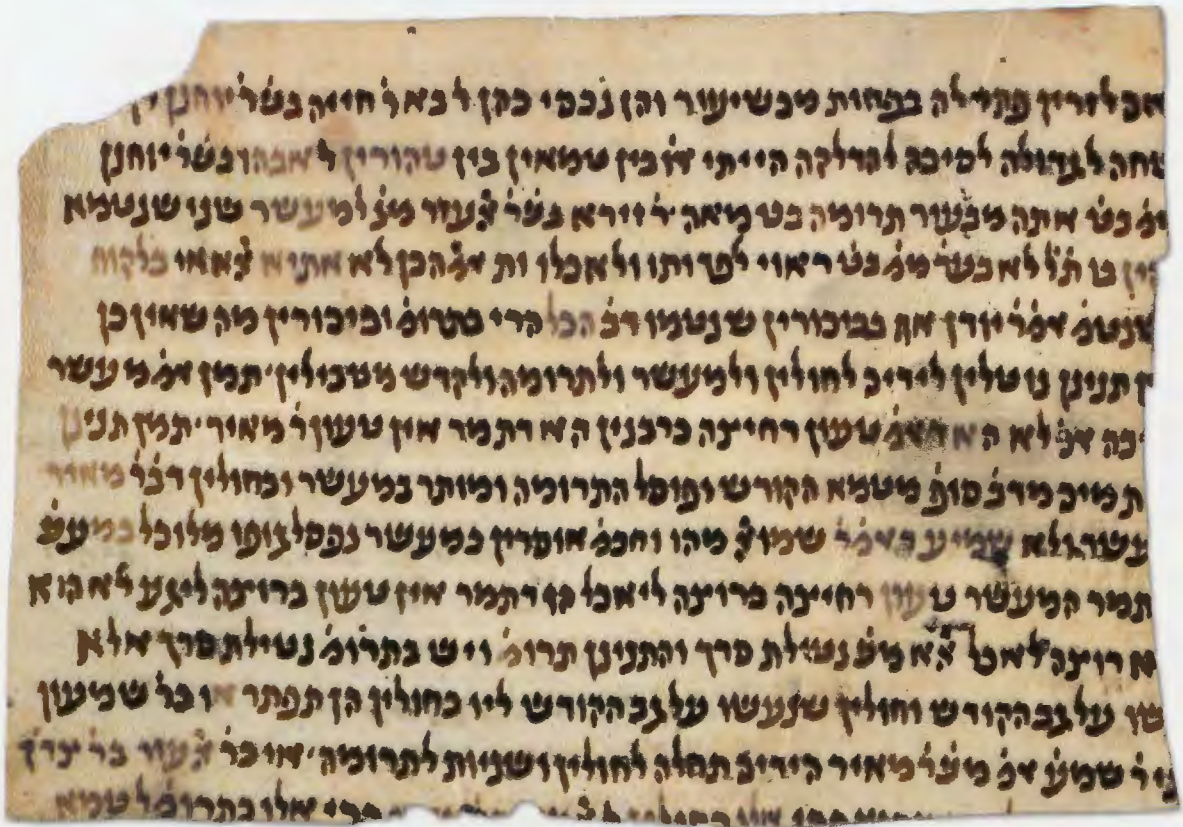
11 ראה מהר"ש ליברמן, תוספת ראשונים, ירושלים תרצ"ט, ח"ד, טהרות פ"א, עמ' 51 לשורות 35-36.

12 משנה, טהרות ב, ח.

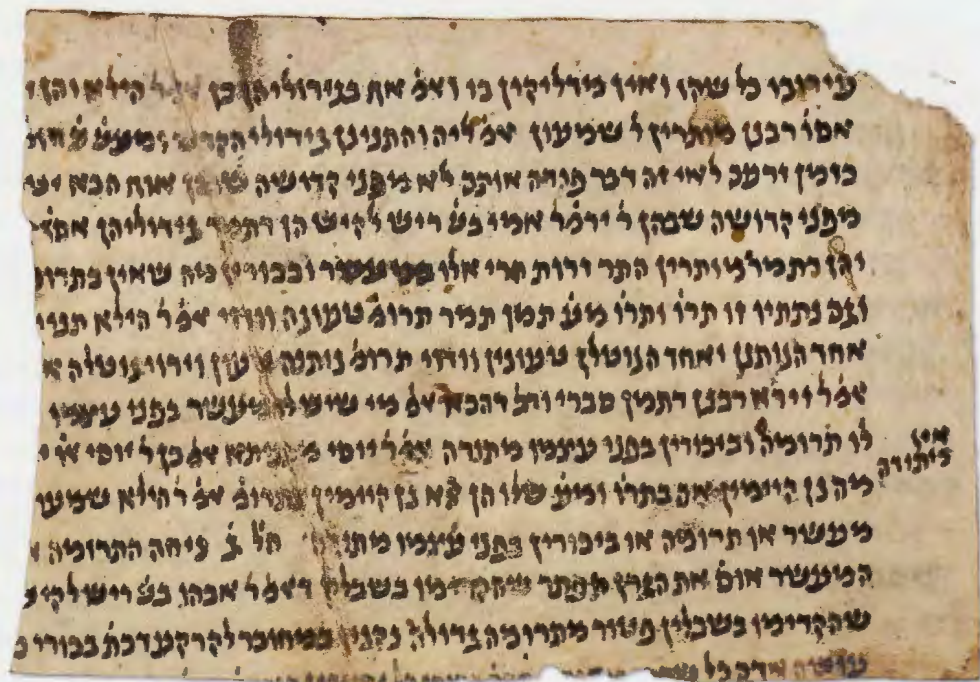
חילופי נוסח

7: הא דאמ' טעון] הן דתימר במעשר טעון ל; כרבנין רבנין
 ל; הא דתמר אין טעון ר' מאיר] הן דתימר אין המעשר
 טעון רחיצה ר' מאיר ל; 8: מדב' סופ' מדברי סופרים ל;
 הקודש] את הקודש ל; התרומה] את התרומה ל; במעשר
 ובחולין דב' בחולין ובמעשר דברי ל; 9: וחכמים וחכמ'
 ל; שמואל] שמואל בשם ר' זעירה ל; במעש' במעשר ל;
 10: [ד]תמר] דתימר ל; המעשר] (אין) המעשר ל; ליאכל]
 לוכל ל; דתמר אין טעון] דתימר אין המעשר טעון דחיצה
 ל; 10-11: לא הוא [ר]וצה ליגע ה[ו]א רוצה לאכל] לא הוא
 רוצה (ליגע) לוכל הוא רוצה ליגע ל; מש' משם ל;
 11: תרומ' יש בתרומ' נטילת] תרומה וכי יש תרומה משם
 נטילת ל; 12: [ל]ין לא ל; תפתר] תיפתר ל; או כר' שמעון]
 אי כר' שמעון בן אלעזר אי כר' לעזר ביר' צדוק אי כר'
 שמעון בן אלעזר ל; 13: ר' שמע' אמ' מש' ר' שמעון בן
 אלעזר או' משום ל; תחלה] תחילה ל; בר' צד' ביר' צדוק
 ל; 14: אלו] אילו ל (פעמיים); כתרומ' כתרומה ל.

1: [א]ס' לזרין] ואסורין לזרים ל; בפחות] פחות ל; נכסין
 ניכסין ל; בש' בשם ל; 2: למ' שחה לגדולה לטיכה
 להדלקה] למשחה למשחה לגדולה לטיכה למשחה
 להדלקה ל; טמאין] טמאים ל; טהורין] טהורים ל; בש'
 בשם ל; 3: [.....]מ'מ' בט' לא בערתי ממנו ל; אתה
 מבעיר תרומה בטמאה] מבעיר את התרומה בטמאה ל;
 זירא] זעירא ל; בש' בשם ל; אלעזר] לעזר ל; מג' מגיין
 ל; שני' שיני' ל; שנטמא] שניטמא ל; 4: לא בער' ממ'
 בט' לא בערתי ממנו בטמא ל; לפדותו ולאכלו ות אמ'
 הכן] לפדותו ואת אמר הכין ל; לא אתיא אלא] לא אתיא
 דלא ל; אין או ל; שנטמ' שניטמא ל; 5: יודן] יהודה
 ל; אף] אוף ל; שנטמון] שניטמאון ל; דב' דברי ל; הרי
 בתרומ' וביכורים] הרי אילו בתרומה ובכירון ל;
 6: ולקודש] ולקודש ל; 6-7: תמן אמ' מעשר [טעון רחיצה
 והוכה אמ' לא] תמן את אמר אין המעשר טעון רחיצה והכא
 את אמר המעשר טעון רחיצה ל;



ירושלמי, ביכורים ב, ב (סה ע"א)



כ"ו 16

1. עירובו כל שהו ואין מדליקין בו ואמ' אף בגידוליהן כן אמ' ר' הילא והן ד'תמימ' גידוליהן] אסור רבנן מותרין ר' שמעון אמ' ליה והתנינן¹³ גידולי הקדש ומעש' ש' חולין ופודה אותן בזמן זרעם לאי זה דבר פודה אותם לא מפני קדושה שבהן אף הכא יטענו מחיצה] מפני קדושה שבהן ר' ירמ' ר' אמי בש' ריש לקיש הן דתמ' גידוליהן אסור[איסור מחיצה]
5. והן דתמר מותרין התר זרות הרי אלו במעשר ובכורין מה שאין בתרומ'ה¹⁴ תמן תנינן¹⁵ וגם נתתיו זו תרו' ותרו' מע' תמן תמר תרומ' טעונה וודוי אמ' ר' הילא תניי [תמן המעש' והבכורים] אחד הנותנן ואחד הנוטלן טעונין וודוי תרומ' נותנה טעון וידוי נוטלה אנה טעונה וידוי] אמ' ר' זירא רבנן דתמן סברי ורב' דהכא אמ' מי שיש לו מעשר בפני עצמו [מתודה מי שיש לו תרומה <אין מתודה> וביכורין בפני עצמו מתודה אמ' ר' יוסי מתניתא אמ' כן¹⁶ ד' יוסי אוי' י'ש להן ערי מגרש¹⁷
10. מה נן קיימין אם בתר' ומע' שלו הן אלא נן קיימין בתרומ' אמ' ר' הילא שמעינן מי שיש לן מעשר או תרומה או ביכורין בפני עצמו מתודה הל' ג' ניחה התרומה [ונסרת את הגרן] המעשר אוס' את הגרן תפתר¹⁸ שהקדימו בשבלין דאמ' ר' אבהו בש' ריש לקיש [מעשר ראשון] שהקדימו בשבלין פטור מתרומה גדולה נקנין במחובר לקרקע דכת'¹⁹ בכורי כןל אשר בארצם עושה אדם כל שדן

13 משנה, תרומות ט, ד.
 14 שורה 5: 'הרי ... בתרומה, פסקה ממשנתנו, ביכורים ב, ב.
 15 משנה, מעשר שני ה, י.
 16 משנה, מעשר שני ה, יד.
 17 'מגרש' כנוסח הר"ש סירליאו, בכ"ל: 'מקלט'.
 18 שורות 12-13: 'תפתר ... גדולה', ירושלמי, חלה א, ג (ב ע"ג) (314).
 19 במדבר יח: 13.

חילופי נוסח

- 1: כל שהון כל שהוא ל; אף בגידוליהן] אף בגידולין ל; והן] הן ל; 2: אסור] אסורין ל; רבנן] רבנין ל; מותרין] והן דתימי' גידוליהן מותרין ל; ומעש' ש' ומעשר שיני ל; 3: זרעם] זרעו ל; פודה אותם] הוא פודה אותן ל; שבהן] שיש בהן ל; 4: שבהן] שיש בהן ל; ירמיה] ירמיה ל; אמין] אימי ל; בש' ריש לקיש] בשם ר' שמעון בן לקיש ל; דתמר] דתימר ל; אסור] אסורין ל; 5: והן דתמר מותרין] והן דתימר גידוליהן מותרין ל; התר] היתר ל; אלון] אילו ל; ובכורין] ובכורין ל; מה שאין] מה שאין כן ל; 6: תרו' ותרז' מע' תרומה ותרומת מעשר ל; תמר] את אמר ל; תרומ' תרומה ל; וודוי] וידוי והכא את אמר תרומה אין טעונה וידוי ל; 7: וודוי] וידוי ל; תרומה נותנה טעון וידוי נוטלה א] [חסר ל; 8: זירא] זעירה ל; רבנן] רבנין ל; סברין] סברין ל; ורבין] ורבין ל;
- ל; אמ' אמרין ל; 8-9: מי שיש לו תרומה <אין מתודה> וכיכורין בפני עצמו מתודה] מי שיש לו תרומה בפני עצמה אינו מתודה ל; 9: מתניתא] מתנית' ל; אמ' אמרה ל; 10: בתרו' ומע' בתרומה ומעשר ל; אלא נן קיימין בתרומ' אלא כי נן קיימין בתרומה ל; שמעי'נן]] שמענן ל; 10-11: מי שיש לו מעשר או תרומה או ביכורין בפני עצמו מתודה] מי שיש לו מעשר בפני עצמו מתודה מי שיש לו ביכורין ביכורין בפני עצמן מתודה שמענן מי שיש לו תרומה בפני עצמה מתודה ל; ניחה] ניחא ל; 12: המעשר אוס' את הגרן] חסר ל; תפתר] תיפתר ל; בשבלין] בשבלים ל; בש' ריש לקיש] בשם ר' שמעון בן לקיש ל; 13: בשבלין] בשבלים ל; נקנין] ניקנין ל; כל שד[הו]] את כל שדהו ל.

קטע ז'נבה מצטיין בלשון קצרה לעומת כ"י לידן (=כ"ל). וככל שהוא מקצר, אין המשמעות משתנה. גם במקומות שאפשר היה לתלות את הקיצור בטעות, כמו דילוג על ידי הדומות, אפשר באותה מידה לתלות בקיצור סגנון הירושלמי.²⁰ כאלה הן הדוגמאות הבאות (המוסגר חסר בקטע הגניזה):

12א-13:

ליידן	ז'נבה
תיפתר אי כר' שמעון בן אלעזר	תפתר או כר' שמעון
אי כר' לעזר ביר' צדוק	
אי כר' שמעון בן אלעזר	
דתני ר' שמעון בן אלעזר או' משום ר' מאיר	דתני ר' שמעון אמ' מש' ר' מאיר

11ב:

ליידן	ז'נבה
שמעינן מי שיש לו מעשר בפני עצמו מתודה	שמעינן מי שיש לו מעשר
מי שיש לו ביכורין בפני עצמן מתודה	או תרומה
שמענן מי שיש לו תרומה בפני עצמה מתודה	או ביכורין בפני עצמן מתודה

- 7ב: כ"ל: תמן את אמר תרומה טעונה וידוי (והכא את אמר תרומה אין טעונה וידוי). ראה על כך להלן הערה 30
- 2א: כ"ל: לך נתתיו למשחה (למשחה) לגדולה (למשחה) ליסיכה (למשחה) להדלקה.
- 2ב: כ"ל: (והן דתימר גידוליהן) מותרים ר' שמעון.
- 10א: כ"ל: הן דתימר אין (המעשר) טעון (רחיצה) ברוצה ליגע.
- 11א: כ"ל: (כי) יש בתרומה (משום) נטילת סרך.

20 ראה מה שכתבתי בהקדמה לקטעי סבונה, ירושלמי נזיקין, ירושלים תשס"ח, עמ' 266, הערה 11.

וכך גם החילוף

10א: כ"ל: לא הוא רוצה (ליגע) לוכל הוא רוצה ליגע. לעומת קטע ז'נבה: לא הוא [רוצה ליגע] הוא רוצה לאכל. כל אלה חילופים שאין בהם חילוף במשמעות, אבל יש בקטע גם שינויים כמו קיצור בשמות המוסרים, 9א: כ"ל: 'דאמ' ר' שמואל (בשם ר' זעירה).

בלשונו שומר הקטע בכמה מקומות על לשון ארץ ישראל לעומת כ"ל. כך הוא גורס: 4א: 'ות' במקום 'ואת' שבכ"ל; 5א: 'יודן' לעומת 'יהודה' (ל); 5א: 'שנטמו' – 'שניטמאר' (ל); 7א, 9, 10: 'דתמר' – 'דתימר' (ל); 6ב: 'תמר' – 'את אמר' (ל); 12א: 'ליר' – 'לא' (ל) ועוד.

אבל בצד אלה נמצא גם עדיפות לשון בכ"ל: 4א: 'לא אתיא אלא' – 'לא אתיא דלא' (ל); 5א: 'אף' – 'אוף' (ל) (אבל 3ב 'אוף' גם בקטע גניזה); 7א: 'הא' – 'הן' (ל) (אבל 'הן' גם בקטע גניזה 10א, 4ב–5); 8ב: 'זירא' – 'זעירה' (ל). גם בשמו של האמורא ר' שמעון בן לקיש נבדלים הנוסחים. בשני מקומות א: 4 וא: 12: משתמש בעל הקטע בצורה 'ריש לקיש' במקום שכי"ל גורס 'ר' שמעון בן לקיש'.²¹ להגהה שהגיה סופר הקטע (8ב) והוסיף >אין מתודה<, ראה להלן הערה 33.

מכיוון שהקטע מצטיין בלשונו הקצרה, יש לתת את הדעת למקומות בהם הוא מוסיף על כ"ל. כך ב11: על המשנה, ביכורים ב, ג: 'יש בתרומה ובמעשר מה שאין בביכורים שהתרומה והמעשר אוסרין את הגורן', גורס כ"ל: 'ניחה התרומה אוסרת את הגורן, תיפתר שהקדימו בשבלים'. והנוסח קשה, מהו לשון 'תיפתר' כשעדיין לא שאל דבר. והנה בקטע ז'נבה גרס כהוגן: 'ניחה התרומה אוסרת את הגורן, המעשר אוסר את הגרן'?! ובצורה זו בלא מילת קישור כרגיל בלשון הירושלמי.²² (וכך בדיק מביא הר"ש משאנץ בשם הירושלמי, וכן הוא גם בדפוס קושטא, וכך הגיה ר' אליהו מפולדא כאן, בירושלמי דפוס אמשטרדם ת"ע, ו ע"ב).²³ נראה שבמקרה זה שגה סופר כ"ל כשקטע את הצלע השנייה של המשפט 'ניחה' אף על פי שגם כאן הקיצור מובן (והראיה שנוסח זה נתפרש כהוגן על ידי המפרשים): על הפסקה במשנה 'יש בתרומה ובמעשר מה שאין בביכורים, שהתרומה והמעשר אוסרין את הגורן' אמרו 'ניחה תרומה' הרי ברור ששאלו אבל מעשר?! שנסנה עם התרומה, אלא שכאמור הלשון הרגיל בירושלמי אינו כן.²⁴

בעמ' ב שורות 6–8. חזר לנו נוסח טוב בירושלמי, שנשתבש לגמרי בנוסח הדפוס, אבל נשתמר עוד אצל הראשונים. המשנה בביכורים ב, ב שונה (על פי כ"י קויפמן):

יש במעשר ובביכורים מה שאין בתרומה:

שהמעשר והביכורין טעונין הבאת מקום, וטעונין ויודין, ואסורין לאונן, ר' שמעון מתיר. וחיבין בביעור, ור' שמעון פוטר. ואסורין כל שהן ליאכל בירושלם, וגידוליהן אסורין מליאכל בירוש' אף לזרים אף לבהמה, ור' שמעון מתיר.

הרי אלו במעשר ובביכורים מה שאין בתרומה.

21 ראה מה שכתב אדוני אבי הרא"ש רוזנטל במבואו לירושלמי נזיקין, עמ' כה-כו, שאין כאן אלא 'ניהוג עקיב ובלעד' של מסורת הסופר.

22 הרא"ש רוזנטל כתב במבואו שם עמ' טי כי בירושלמי, ב"ק ה, ו (ה ע"א) הגרסה בכ"ל י' יסא בשם ר' יוחנן: עוברין אין יוצאין בשן ועיף משובשת. והנכון בכתב היד הספרדי 'ניחה בעין [שכן יש לעוברין עין] בשן? ובהערה 32 שם: 'קוגסטרוקציה של 'ניחה' בירושלמי בכל מקום'.

23 ההתאמה בין נוסח קטע הגניזה לגרסת הירושלמי שמצטט הר"ש משאנץ בפירושו למשנת ביכורים, חוזרת גם בתוספת שבעמוד ב של הקטע שורה 7, ראה על כך להלן.

24 אמנם הלשון הרגיל הוא בלא מילת קישור כדוגמת: 'ניחה אילן מלמעלן והבור מלמטן, אילן מלמטן והבור מלמעלן?' (ירושלמי, שביעית א, ב [לג ע"ב]); 'ניחה שלא בשטר, בשטר?' (ירושלמי, שביעית י, א [לו ע"ב]); 'ניחה טהורין יירקבו, טמאין יירקבו?!' (ירושלמי, תרומות ה, א [נג ע"ג]); 'ניחה עם הארץ חשוד, חבר חשוד?!' (ירושלמי, מעשרות ה, א [נא ע"ג]) וראה דבריו של מהר"ש ליברמן על ירושלמי, שבת ב, ה (ה ע"א): 'ניחה הבערה, חבורה?' בירושלמי כפשוטו, ירושלים תרצ"ה, עמ' 69.

אבל יש שכבר חזר לשון הקישור בסגנון זה של שאלה כמו: ירושלמי, כלאים ג, ב (כח ע"ג): 'רבי ירמיה בעי, ניחה נקרו השניים הראשונים מותרין, נקרו הראשונים השניים מה הן?'; ירושלמי, חלה ג, ד (נט ע"ב): 'ניחה חלקו של ישראל חיוב, חלקו של גוי מהו?'; ירושלמי, שבת א, ד (ג ע"ג): 'ניחה כולהן שהן יכולין להשרי ולהחזיר כמו שהיו, קליות מה?'; וראה עוד מה שכתב בירושלמי כפשוטו, עמ' 323–324 לעירובין ו, י (כד ע"א): 'ניחה החיצונה שלא עירבה, הפנימית למה?'

על הפסקה האחרונה – 'הרי אילו במעשר ובביכורין מה שאין כן בתרומה' – אמרו בירושלמי (על פי כתב יד ליידין):
 תמן תניין וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר, תמן את אמר תרומה טעונה וידוי והכא את אמר
 תרומה אין טעונה וידוי
 אמ' ר' הילא תניי תמן התרומה והבכור' אחד הנותן ואחד הנוטלן טעונין וידוי
 אמ' ר' זעירה רבנין דתמן סברין ורבנין דהכא אמרין מי שיש לו מעשר בפני עצמו מתודה מי שיש לו
 תרומה בפני עצמה אינו מתודה

בסוגיה קצרה זו השאלה ברורה, אבל התשובה הראשונה, זו של ר' הילא, משובשת. השאלה: 'תמן את אמר
 תרומה טעונה וידוי והכא את אמר תרומה אינה טעונה וידוי' נובעת מהעמדת שתי משניות, סותרות לכאורה, זו
 מול זו: האחת משנתנו בביכורים שממנה עולה שתרומה אינה צריכה וידוי מפני: 'שהמעשר והביכורים ... טעונים
 וידוי ... מה שאין כן בתרומה'. לעומת משנת מעשר שני ה, י, משנה העוסקת בוידוי מעשרות שממנה יוצא
 שתרומה אמנם צריכה וידוי. שכך דרשו חכמים שם את הכתובים העוסקים בוידוי המעשרות בדברים כו:
 במנחה ביום טוב היו מתוודים

כיצד היה הוידוי 'ביערת הקדש מן הבית' – זה מעשר שני ונטע רבעי;
 'נתתיו ללוי' – זה מעשר לוי;
 'וגם נתתיו' – זה תרומה ותרומת מעשר;
 'לגר ליתום ולאלמנה' – זה מעשר עני וכו'

ממה ששנו 'וגם נתתיו' – זו תרומה ותרומת מעשר, משמע שתרומה צריכה וידוי.
 על כך השיב ר' הילא תירוץ סתום שהמפרשים נדחקו בפירושו: 'תניי תמן התרומה והבכור' אחד הנותן
 ואחד הנוטלן טעונין וידוי'. על פי לשון זו המתועדת בכ"י ליידין ועל פי בדפוס, יוצא ש'תמן', היינו שם במסכת
 מעשר שני, גם הנותן את התרומה והביכורים (הישראל) וגם הנוטל אותם (הכהן), צריכים להתוודות. ואילו כאן
 בביכורים יוצא שבתרומה אין צריך להתוודות. אם כך לא תשובה השיב ר' הילא, אלא העצים את השאלה. וכמו
 שכתב ר' יהושע בנבנשתי בפירושו 'שדה יהושע' לביכורים שם: 'זו נוסחה משובשת דאם כן איך משני, אדרבה
 קשיא טפי'.²⁵

ר' זירא לעומתו תירץ שהמעשר והביכורים שונים מהתרומה בכך, שהמביא מעשר בפני עצמו מתודה (וכך
 גם המביא ביכורים), ואילו הנותן תרומה בפני עצמה אינו מתודה, אלא אם הוא מביא אותה יחד עם המעשר
 או יחד עם הביכורים ורק אז הוא מתודה. וממילא אין סתירה בין המשניות, במשנת ביכורים מדובר בנתינת
 תרומה בפני עצמה, ועל כן אין מתוודים, ואילו במשנת מעשר שני מדובר בתרומה הבאה יחד עם המעשר (או
 הביכורים) ועל כן מתוודים.

על פי תירוץ זה של ר' זירא פסק הרמב"ם בהלכות מעשר שני ונטע רבעי יא, יד: 'מי שאין לו אלא מעשר שני
 בלבד מתודה, שעיקר הוידוי במעשר הוא, וכן אם לא היה לו אלא ביכורים בלבד מתודה שנאמר בערתי הקדש,
 הקדש הראשון שהוא הביכורים, אבל מי שאין לו אלא תרומה בפני עצמה אינו מתודה שאין התרומה טעונה וידוי
 אלא בכלל שאר המתנות'.²⁶ וכבר בפירושו למשנת ביכורים הנ"ל הביא רק תירוץ של ר' זירא.²⁷ וכך גם כתב

25 שדה יהושע, קושטא תס"ב, קצ ע"ב.

26 ר' יהושע בנבנשתי נתן כמה טעמים לפסיקתו של רמב"ם על פי ר' זירא ולא על דעת ר' הילא: האחד, מפני שנכתב אחרון ונראה
 כמסקנה דמילתא. והאחר, שהברייתא מסייעת לדבריו על פי ההמשך 'אמ' ר' יסא מתניתא אמרה כן ועוד על פי פירושו לביטוי
 'רבנין דהכא' ורבנין דהתם' דמשמע שהוא מוסב מכל כתות החכמים בין שבארץ ושבח"ל ולהכי תפיס ליה עיקר'. ואולי הכרעה זו
 של רמב"ם זדברי ר"י בעל התוספות שלהלן גרמו לו לבעל פני משה לפרש את דברי ר' הילא 'כל' דר' הילא מוסיף להקשות דהא
 תני תמן בחדא ברייתא דהתרומה וכן הביכורים טעונין וידוי להנותן לכהן שאומר נתתי. ולכהן הנוטלן שאומר שאלכן בקדושתן.
 אמר ר' זעירא לתרץ הרומיא דמתני' דברייתא' וכו'. ובדומה למה שטען - כנגד הגרסה - בעל שדה יהושע לעיל.

27 משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון, מקור ותרנום, מהדורת ר"י קאפח, ירושלים תשכ"ג, עמ' תכא: 'זכבר תירצו קושיא זו
 בתלמוד ואמרו שענין דבר זה שאם לא היה לו אלא בכורים בלבד או מעשר שני בלבד חייב בוידוי, אבל אם לא היה לו אלא
 תרומה אינו חייב בוידוי'.

הר"י בעל התוספות ביבמות עג ע"א ד"ה טעונין: 'וטעונין וידוי אע"ג דדרשינן בפ' בתרא דמע"ש וגם נתתיו ללוי זו תרומה, אר"י דלא היה מתודה על התרומה אלא אגב מעשר אבל אם אבד המעשר לא היה מתודה עליה בפני עצמה'.²⁸

ולענין דבריו של ר' הילא, כאמור לשונו כפי שהיא בכ"ל קשה, בקטע שלנו נוסף משפט וככל שהוא מקוטע אפשר להשלימו בנודאות.

קטע ז'נבה

כ"י לייזן, בכורים ב, ב (סה ע"א)

הרי אילו במעשר ובביכורין מה שאין כן בתרומה²⁹ תמן תנינן וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר. תמן את אמר. תרומה טעונה וידוי. והכא את אמר. תרומה אין טעונה וידוי. אמ' ר' הילא. תניי תמן. התרומה והבכור. אחד הנותנן ואחד הנוטלן טעונין וידוי. אמ' ר' זעירה. רבנין דתמן סברין ורבנין דהכא אמרין. מי שיש לו מעשר בפני עצמו מתודה. מי שיש לו תרומה בפני עצמה אינו מתודה.

הרי אלו במעשר ובכורין מה שאין בתרומה] תמן תנינן] וגם נתתיו זו תרו' ותר' מע' תמן תמר תרומ' טעונה וידוי³⁰

אמ' ר' הילא תניי [תמן המעש'³¹ והבכורים] אחד הנותנן ואחד הנוטלן טעונין וידוי תרומ' נותנה טעון וידוי נוטלה אין טעון וידוי אמ' ר' זירא רבנן דתמן סברי ורב' דהכא אמ'³² מי שיש לו מעשר בפני עצמו [מתודה מי שיש] לו תרומה <אין מתודה>³³ וביכורין בפני עצמו מתודה

בגרסת תירוצו של ר' הילא, ציין כבר בעל 'שדה יהושע'³⁴ לפירוש הר"ש משאנן במשנת ביכורים, שהביא את הירושלמי בלשון אחר: 'א"ר הילא תני תמן המעשר (!) והבכורים אחד הנותנן וחד הנוטלן טעונין ודוי; תרומה נותנן טעונה ודוי, נוטלה אין טעונה ודוי'. עיקר השוני בדבריו – פרט לתוספת 'תרומה נותנה טעון' וכו' – שגרס 'המעשר והבכורים' במקום 'התרומה והבכורים' שבדפוס (ועל פיו הגיה הגר"א בהגהותיו בירושלמי, ופירש בביאור הגר"א)³⁵ וכך ניסח כבר לפניו, בפרפראזה, ר"י בן מלכי צדק, בפירושו למשנת

28 וראה שם גם בתוספות ישנים.

29 במהדורת הירושלמי של האקדמיה ללשון העברית (ירושלים תשס"א) טעו ומשכו את לשון הפסקה מהמשנה 'הרי אילו במעשר וביכורין מה שאין כן בתרומה' אל תוך סוגיית התלמוד שלפניה.

30 כאמור מרובים בקטע לשונות קצרים, גם כאן לא כלל הקטע את המשפט שבכ"ל: 'הכא את אמר תרומה אין טעונה וידוי', וגם כאן היה אפשר לתלות זאת בדילוג על ידי הזמנות 'טעונה וידוי' - טעונה וידוי, או בקיצור סגנון, שהרי התוספת מובנת מאליה. שכן די לו לרמז למשנת מעשר שני, משם עולה שתרומה טעונה וידוי, כדי להקשות על משנתנו בביכורים, בה הוא עומד, ששנתה שתרומה אינה צריכה וידוי.

31 ההשלמה מוכחת גם מהמשך המשפט: 'תרומה נותנה טעון וידוי' וכו'.

32 בלשון 'אמ' ר' זעירה רבנין דתמן סברין ורבנין דהכא אמרין היו שהשמיטו את המילים 'רבנין דתמן סברין' (הר"ש; הרא"ש; הרש"ס), הגר"א לעומתם הגיה (הנהגות הגר"א על פי העתקת הרד"ל): 'ר' זעירא אמר כן רבנין דתמן ורבנין דהכא אמרין, אבל בפירושו (בביאור הגר"א) לדברי ר' הילא: 'זא"ר הילא דתמן מתרצין המעשר' וכו'; רז"ו רבינובך, שערי תורת ארץ ישראל, ירושלים ת"ש, עמ' 143, הגיה: 'צ"ל: א"ר זעירא רבנין דתמן סברין כן (פי' כמו שאמר ר' הילא) ורבנן דהכא' וכו', ונראה שאמנם כן צריך להגיה על פי ירושלמי, כתובות ב, ב (כו ע"ב): 'רבנן דהכא סברין כן רבנין דתמן אמרין' וכו'. וראה עוד לעיל (הערה 26) כיצד פירש את הביטוי בעל שדה יהושע.

33 <אין מתודה> נוסף מעל לשורה, אבל הלשון (הקשה) קודם הנהגה: 'מי שיש לו תרומה וביכורין בפני עצמו מתודה' צוטט גם בחידושי רשב"א ליבמות עג ע"א.

34 וראה אהבת ציון וירושלים, וילנא תרע"ז, בכורים, עמ' 147.

35 זה לשונו בביאור הגר"א: 'זא"ר הילא דתמן בא"י מתרצין המעשר והתרומה והבכורים אחד הנותנן ואחד הנוטלן. פירש דשם הנותן צריך להתודות שנתן ביכורים כדינו לכהן. וכן הכהן הנוטל חייב לבער מן העולם בשנה שלשית תשית וצריך ג"כ להתודות שבער מהעולם. וכן אם נתן מ"ש לאחר במתנה מחוייב הנוטל לבער מהעולם בשנת הביעור אבל בתרומה אינו

בכורים³⁶ וכתב: 'ואקשי' והתנן וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר אלמ' טעונין וידוי ותריץ הילאי (!) התם בנותנה הכא בנוטלה דתניא (!) המעשר (!) והביכורין אחד הנותנן ואחד הנוטלן טעונין וידוי, תרומה נותנה טעונה וידוי נוטלה אינה טעונה וידוי ואינה אסורה לאונן' וכו'. ובדומה לגרסת הריב"צ גרס גם הר"ש סיריליאו בירושלמי, בכורים ב, ב (לג ע"א). ובדפוס קושטא תס"ב העתיק מילה במילה את נוסח הרש"ס.³⁷ ובפירושו הירושלמי, ודאי ששני תירוצים לפנינו:

ר' הילא העמיד את משנת מעשר שני – ממנה יוצא שבתרומה צריך וידוי – כעוסקת בישראל, הנותן תרומה לכוהן, ויכול לעכב התרומה עד שנה שלישית או שישית ואז חייב לבער מהבית ולתת לכוהן, ולהתוודות. ואילו משנת ביכורים עוסקת בכוהן, המקבל את התרומה, והכוהן יכול לעכב את התרומה אצלו שנים ואינו חייב לבערה, וממילא אינו צריך להתוודות.

התירוץ השני של ר' זירא שהעמיד את משנת מעשר שני במקרה שהתרומה באה יחד עם המעשר או הביכורים ועל כן צריך להתוודות ואילו במשנת ביכורים באה התרומה בפני עצמה ולפיכך אינו צריך להתוודות. נמצא, שגם אם שחזרנו אל לשון נוסח הירושלמי על פי גרסאות הראשונים, זכינו ובא קטע ז'נבה שתיעד והציע לנו נוסח ירושלמי אותנטי, כזה שציטט הר"ש משאנץ.

תיעוד נוסח זה לצד לשון ארץ ישראל שבקטע יסייעו לראות גם בדוגמה הבאה נוסח מקורי ולא הגהה. 7א: כ"ל: 'תמן את אמר אין המעשר טעון רחיצה והכא את אמר המעשר טעון רחיצה'. ואילו בקטע גניזה: 'תמן אמר מעשר [טעון רחיצה] והכא אמר לא'.

ברור שנוסח כ"ל לפנינו כאן בביכורים הוא טעות. הירושלמי מעמיד את משנתנו ביכורים (ב, א) כנגד משנת חגיגה (ב, ה). בביכורים אמרו: 'התרומה והביכורים ... וטעונין רחיצת ידים ... הרי אלו בתרומה ובביכורים מה שאין כן במעשר', היינו, מעשר אין טעון רחיצה. ואילו בחגיגה שנו: 'נוטלין לידים לחולין ולמעשר וכו' – בלשון הירושלמי המעשר טעון רחיצה. אי אפשר לגרוס אם כן בירושלמי, ביכורים 'תמן [= שם בחגיגה] את אמר אין במעשר טעון רחיצה' ודווקא 'הכא את אמר המעשר טעון רחיצה' והרי הוא בהפך. זו כידוע תופעה חוזרת בירושלמי. הסוגיה שלנו כפולה מילה במילה גם בירושלמי, חגיגה ב, ה (עח ע"ב), שם מתאימה השאלה למקומה, ששאלו 'תמן תנינן' מביכורים על חגיגה, ושאלו כהוגן: 'תמן [בביכורים] את אמר אין המעשר טעון רחיצה, והכא [=חגיגה] את אמר המעשר טעון רחיצה'. ואילו כאן בביכורים העתיקה מסורת כ"ל את לשון הסוגיה בחגיגה בלא להתאים אותה לביכורים. פרשני הירושלמי הגיהו כאן כהוגן 'הכא את אמר המעשר טעון רחיצה' וכו'. כך הגיה הגר"א, ור' אליהו מפולדא הגיה והסביר 'ולפי שהתם מקש' נמי הא קושיא ומתרץ לה אמר תמן את אמר אין טעון כולי כגירסא דהתם' וכך גם העיר בעל 'פני משה' על הגרסה שהיא שנויה ומותאמת על פי חגיגה (וכן רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 145). והר"ש סיריליאו גרס כראוי, בלא לצייץ להגהה (וכך על פיו גם בדפוס קושטא):

'תמן את אמר דמעשר טעון רחיצה והכא את אמר אין המעשר טעון רחיצה'. קטע הגניזה שלנו גרס כראוי: 'תמן אמר מעשר [טעון רחיצה] והכא אמר לא'.³⁸ אפשר כאמור לתלות נוסח זה בהגהה, ולהעדיף את הנוסח הקשה שבכ"ל, שיבוא וילמד גם על מקור הסוגיה שהוא בחגיגה,³⁹ מאידך גם לשונו השונה: 'הכא אמר לא' יחד עם הנאמר לעיל על אופיו של הקטע מטה לראות בנוסח כהן נוסח ייחודי ונכון.

מתודה כ"א הנותן שרשאי אדם לעכב בידו תרומה עד שנה ג' וששית אבל שנת שלישית וששית חייב לבער מהבית ולתת לכהן אבל אין בתרומה ביעור מהעולם שהכהן יכול להשהות התרומה אצלו לעולם והא דתנן הכא משא"ל בתרומה קאי אידידי דנוטל שאין כאן ביעור.

36 ירושלים תשל"ה, עמ' תיא, שם הביא רק את תירוצו של ר' הילאי.

37 ראה בשדה יהושע שם (לעיל הערה 25); אלא שבדפוס קושטא הוסיף עליו והחזיר את 'רבנין דתמן סברין מנוסח הדפוס, אבל הוסיף אותם אחרי 'רבנין דהכא אמרין'. מוכרסת הראשונים לירושלמי שבידי ידידי הפרופ' י' זוסמן אני למד, שגם ר"י קורקוס על רמב"ם מע"ש יא, יד גרס כנוסח הרש"ס.

38 ההשלמה מוכחת על פי הסיום: 'הכא אמר לא'.

39 כמו שכתב מ' עסיס, סוגיות מקבילות בירושלמי, ירושלים תשל"ו, עמ' 19.